

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПОЛЯК КАТЕРИНА ЮРІЇВНА

УДК: 657.421.1: 657.471.1 (043.3)

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Житомир – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Грицишен Дмитрій Олександрович,
Житомирський державний технологічний університет, завідувач кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Лазаришина Інна Дмитрівна,
Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне),
завідувач кафедри обліку і аудиту

кандидат економічних наук, доцент
Настенко Марія Миколаївна,
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету,
доцент кафедри обліку та оподаткування

Захист відбудеться “19” вересня 2017 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.052.01 у Житомирському державному технологічному університеті за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Чуднівська, 103, ауд. 233.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного технологічного університету за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Чуднівська, 103.

Автореферат розісланий “18” серпня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради, д.е.н., проф.

О.А. Лаговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Господарська діяльність підприємств піддається впливу внутрішніх та зовнішніх факторів та може бути як причиною надзвичайних ситуацій (далі - НС) техногенного характеру, так і постраждати в їх результаті – НС техногенного, природного та соціального характеру. Вітчизняні суб'єкти господарювання та економіка держави в цілому в результаті НС значно втрачають свій фінансово-економічний потенціал. Зокрема: 1) за даними національних доповідей про стан техногенної та природної безпеки в Україні¹ матеріальні збитки в результаті НС за 2011-2015 рр. склали 1235481 тис. грн.; 2) в результаті проведення антитерористичної операції на Сході України (НС соціального характеру), державний бюджет України з 01.07.14 р. по 01.04.16 р. недоотримав податків від підприємств на суму 49,8 млрд. грн.²; 3) у Донецькій та Луганській областях зруйновано³ 217 об'єктів освіти, 45 – охорони здоров'я, 51 – культурного і спортивного призначення, 81 адміністративну будівлю, 14 - торгівлі та 132 - промислових об'єкти на загальну суму 4 млрд. 788 млн. грн. Зазначене актуалізує дослідження проблем обліково-аналітичного забезпечення управління господарською діяльністю в умовах НС. Зокрема, є потреба в розробці організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку наслідків НС для формування інформації про їх вплив на господарську діяльність, а також нових методик аналітичної оцінки даного впливу.

Питання бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС є особливим проте мало вивченим об'єктом наукових досліджень. Дані проблеми були розвинені вітчизняними вченими, зокрема Д.О. Грицишеним та В.В. Євдокимовим в частині обліково-аналітичного забезпечення управління наслідками НС в системі еколого-економічної безпеки підприємств; І.М. Вигівською, Л.В. Гнилицькою, С.Ф. Легенчуком в частині вивчення системи бухгалтерського обліку господарської діяльності в умовах ризику внутрішнього та зовнішнього середовища; І.В. Замулою, О.А. Лаговською, С.О. Левицькою, С.В. Свірко, Л.В. Чижевською в частині бухгалтерського обліку еколого-економічних наслідків господарської діяльності в забезпеченні сталого розвитку. Питанням управління наслідками НС присвяченні праці: Л.В. Жарова, С.М. Волошина, Я.Ф. Радиш, А.В. Терент'єва, О.А. Мельниченко, П.Б. Волянського. Окремі аспекти розвитку бухгалтерського обліку в частині господарської діяльності в умовах ризику та НС піднімали в дослідженнях зарубіжні вчені: М.Ф. Ван Бред (M.F. van Bred), Р.Н. Ентоні (R.N. Antony), М.Р. Метьюс (M.R. Mathews), М.Х.Б. Перера (M.H.V. Perera), Ж.Ф. Рішар (J.F. Rischard), Е.С. Хедріксен (E.S. Hendriksen).

Праці зазначених вчених визначають основи розвитку наук про бухгалтерський облік та економічний аналіз в Україні та світі. Проте окремі питання, що стосуються бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС, потребують сьогодні вирішення для формування інформаційного простору управління ними та забезпечення відповідного рівня економічної безпеки підприємств.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету за темою “Розробка рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку і

¹ Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Nacionalna-dopovid-pro-stan-tehnogenoyni-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini.html>

² Ціна війни. Скільки податків втратив бюджет через АТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/08/30/603534/>

³ Ціна війни: економічні і соціальні наслідки конфлікту на Донбасі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediambo.org/2014/09/17/tsina-viyini-ekonomichni-i-sotsialni-naslidki-konfliktu-na-donbasi/>

аналізу в інтегрованій системі управління великими промисловими підприємствами” (номер державної реєстрації 0114U001257). У межах теми автором проведені дослідження, пов’язані з розробкою теоретичних положень та рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку та аналізу наслідків НС.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків надзвичайних ситуацій.

Для досягнення мети в роботі поставлені та вирішені наступні завдання:

- обґрунтувати властивості наслідків НС як інтегрованого об’єкту управління, що є основою формування положень їх облікового відображення та аналізу;
- оцінити сучасний стан наслідків НС на різних рівнях економічних систем для формування напрямів розвитку обліково-аналітичного забезпечення управління ними;
- вивчити сучасний стан організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС на підприємствах для виділення критичних точок формування інформаційного простору управління ними;
- ідентифікувати наслідки НС в складі об’єктів бухгалтерського обліку, що складають та забезпечують господарську діяльність;
- розробити порядок облікового відображення наслідків НС, що забезпечить генерування інформації про їх вплив на показники господарської діяльності;
- розробити порядок формування бухгалтерської звітності як інформаційного джерела аналітичної оцінки впливу наслідків НС на господарську діяльність;
- розвинути теоретико-методичні положення економічного аналізу наслідків НС;
- розробити методiku аналітичної оцінки впливу НС на господарську діяльність.

Об’єктом дослідження є господарська діяльність підприємства в умовах НС, наслідки яких відображаються в системах бухгалтерського обліку та економічного аналізу.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та організаційні положення бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів у системі бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Для обґрунтування впливу наслідків НС на господарську діяльність підприємств та економічні системи різних рівнів застосовано методи теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції. Вивчення сучасного стану об’єкту дослідження здійснювалося шляхом використання методів статистичного спостереження. Сформована фактологічна база щодо діючих організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу ґрунтується на використанні методів спостереження, анкетування та групування даних. Метод моделювання економічних явищ використано для ідентифікації наслідків НС. Удосконалення організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та порядку формування звітності про наслідків НС здійснювалося шляхом використання методів індукції та дедукції, групування та узагальнення. Методи аналогії, абстрагування, аналізу, синтезу застосовувалися для розробки методик аналізу впливу НС на господарську діяльність підприємств.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографії, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених із проблем бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС; матеріали конференцій); офіційні документи (нормативні документи

України та інших країн); дані фінансової та статистичної звітності та внутрішніх регламентів підприємств щодо бухгалтерського обліку і економічного аналізу; довідкові та інформаційні видання та оприлюднені фактологічні матеріали міжнародних організацій та вітчизняних міністерств і відомств з питань безпеки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичних та організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС.

Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

удосконалено:

- теоретико-методичні положення бухгалтерського обліку наслідків НС як інтегрованого об'єкту управління через розробку комплексу моделей ідентифікації наслідків НС в складі активів, процесу виробництва та витрат діяльності, що є основою генерування інформації про їх вплив на господарську діяльність підприємства;

- методичні положення бухгалтерського обліку наслідків НС на основі застосування транзитних рахунків, зокрема розроблено механізм застосування транзитних рахунків за запитом (8 клас рахунків «Транзитні рахунки за запитом», рахунок 82 «Наслідки НС») та запропоновано фрагмент робочого плану рахунків через розширення аналітичних розрізів до субрахунків 821 «Виробничі витрати спричинені наслідками НС», 822 «Загальновиробничі витрати спричинені наслідками НС», 823 «Адміністративні витрати спричинені наслідками НС», 824 «Витрати на збут спричинені наслідками НС», 825 «Інші операційні витрати спричинені наслідками НС», що лягли в порядок облікового відображення, який враховує властивості даного об'єкту та дозволяє забезпечувати комплекс інформаційних запитів щодо їх впливу на показники господарської діяльності;

- обліковий механізм формування та розподілу загальновиробничих витрат, що пов'язані із наслідками НС, який передбачає двоступеневий розподіл за переділами (цехами) і видами продукції та сукупність баз розподілу за кожним з них. Це дозволяє оцінити вплив наслідків НС на окремі бізнес-процеси й відповідно підвищує інформативність системи бухгалтерського обліку;

- систему фінансової звітності через розширення її форм та розробки порядку формування показників в частині: 1) Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) – розширено розділ 1 рядок 2270 «Інші витрати» в напрямі розкриття інформації про наслідки НС та розроблено структуру розділу V «Вплив ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища», який характеризує вплив НС на витрати діяльності; 2) Приміток до річної фінансової звітності на основі розробки їх фрагментів, які характеризують вплив наслідків НС на об'єкти бухгалтерського обліку;

- методику аналітичної оцінки впливу наслідків НС на показники господарської діяльності підприємства на основі розширення аналітичних процедур та запровадження інтегрованого таксономічного показника, які дозволяють оцінити вплив наслідків НС на ефективність використання основних засобів, оборотних активів та процесу виробництва продукції, що дозволяє ідентифікувати сукупність причинно-наслідкових зв'язків та оцінити вплив наслідків НС на результативність господарської діяльності;

дістало подальший розвиток:

- обґрунтування наслідків НС як інтегрованого об'єкту бухгалтерського обліку та ідентифікації його властивостей як явища, що впливає на економічні системи різних рівнів

(глобальний, державний, регіональний та підприємницький) та вимагає особливого підходу до інформаційного супроводу управління господарською діяльністю в умовах НС;

- складові системи бухгалтерського обліку в частині: об'єктної складової – оцінено властивості НС на різних рівнях економічних систем на основі застосування методів статистичного аналізу; методичної складової – обґрунтовано критичні точки організаційно-методичних положень облікового відображення на основі застосування методів тестування та анкетування на вітчизняних підприємствах;

- теоретико-методичні положення економічного аналізу господарської діяльності в умовах НС шляхом обґрунтування їх впливу на результативні аналітичні показники, які характеризують ефективність використання оборотних, необоротних активів та процес виробництва, що є основою формування інформаційно-аналітичного супроводу прийняття управлінських рішень щодо попередження та ліквідації наслідків НС.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, що полягають у розробці організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС, можуть бути використані суб'єктами господарювання та органами місцевого самоврядування. Основні теоретичні, методичні та організаційні положення дослідження доведені до рівня конкретних розробок, придатних до використання підприємствами та органами місцевого самоврядування, зокрема:

- пропозиції з удосконалення організації аналітичного обліку, методичних положень відображення наслідків НС та механізм формування та розподілу загальновиробничих витрат, що пов'язані із наслідками НС (ПАТ “Новокраматорський машинобудівний завод”, довідка № 016/2345 від 11.12.2016 р.);

- рекомендації з використання транзитних рахунків за запитом - 82 «Наслідки НС» та відповідних субрахунків, для відображення наслідків НС в складі витрат діяльності, порядок формування фінансової звітності та методика аналітичної оцінки наслідків НС (ПАТ “РІВНЕАЗОТ”, довідка № 175 від 12.01.2017 р.);

- комплекс заходів з подолання наслідків НС та рекомендації з інформаційного забезпечення управління підприємствами та організаціями регіону в умовах НС (Виконавчий комітет Рівненської міської ради, довідка № 08-627 від 06.04.2017 р.).

Пропозиції з удосконалення бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС використано при розробці навчальних програм і навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін “Фінансовий облік 1”, “Фінансовий облік 2”, “Аналіз господарської діяльності” для підготовки фахівців з обліку і аудиту в Житомирському державному технологічному університеті (довідка № 44-45/1381 від 01.09.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові розробки, висновки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача, що полягають у дослідженні комплексу питань, пов'язаних з обліково-аналітичним забезпеченням управління наслідками НС.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, викладені в дисертації, доповідались, обговорювались та отримали позитивну оцінку на 8 міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [9-17].

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 16 наукових праць загальним обсягом 17,39 друк. арк. (особисто автора – 8,43 друк. арк.), з яких: 1 монографія загальним обсягом 11,6 друк. арк. (особисто автора – 3,5 друк. арк.); 7 статей у наукових фахових виданнях (з них – 6 у виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз, 1 - у науковому фаховому виданні України) загальним обсягом 4,45 друк. арк. (особисто автора – 3,95 друк. арк.); 8 тез доповідей та матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій загальним обсягом 1,34 друк. арк. (особисто автора – 0,98 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 184 сторінках друкованого тексту. Робота містить 29 таблиць на 26 сторінках (з них 21 таблиця розміщена на 21 сторінці), 17 рисунків на 15 сторінках (з них 7 рисунків розміщено на 7 сторінках), 1 додаток на 4 сторінках. Список використаних джерел нараховує 170 найменувань і розміщений на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та інформаційну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих наукових результатів, характер їх апробації.

Перший розділ **“Теоретичні основи бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків надзвичайних ситуацій”** присвячено вирішенню проблемних питань, пов'язаних з розвитком теоретичних положень впливу наслідків НС на господарську діяльність та ідентифікацією їх властивостей як об'єкту бухгалтерського обліку.

Для забезпечення комплексного уявлення про наслідки НС як об'єкту управління, обліку та аналізу вивчено їх з позиції прояву на різних рівнях економічних систем та визначено місце в системі управління господарською діяльністю підприємства. Обґрунтовано взаємозв'язок різнорівневого прояву НС через виділення їх властивостей як об'єкту управління. Багатоаспектний прояв наслідків НС визначає їх властивості як інтегрованого об'єкту бухгалтерського обліку адже кожен аспект наслідків НС, не залежно від рівня їх прояву, впливає на систему управління господарською діяльністю. Говорячи про міжнародний та державний рівень управління НС варто розглядати їх як інституційну основу регулювання управління господарською діяльністю в умовах НС та їх облікового відображення. Крім того, в момент їх настання на регіональному чи державному рівнях підприємство та його господарська діяльність стає об'єктом державного управління. Саме тому наслідки НС мають комплекс властивостей економічного, соціального, правового, технічного та природного характеру, інформація про які формується в системах бухгалтерського обліку та аналізу. Дані системи генерують інформацію необхідну для прийняття управлінських рішень щодо заходів з подолання та попередження наслідків НС.

Обґрунтування теоретичних положень системи бухгалтерського обліку наслідків НС здійснено шляхом вивчення її об'єктної та методичної складових. Зокрема в частині об'єктної складової було ідентифіковано властивості наслідків НС як інтегрованого об'єкту бухгалтерського обліку через вивчення їх сучасного стану на різних рівнях прояву. Вивчення сучасного стану НС та їх наслідків в таких спектрах дозволило виявити їх властивості та визначити напрями формування інформаційного простору управління через генерування інформації системами бухгалтерського обліку та економічного аналізу.

Метод бухгалтерського обліку як елемент його системи було вивчено на основі дослідження системи нормативно-правового регулювання та тестування діючих методичних положень на вітчизняних підприємствах: ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», ПрАТ «Старокраматорський машинобудівний завод», ПАТ «Енергомашспецсталь», ПрАТ «Коростенський завод МДФ», ТЗОВ «Луч», ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес»», ПАТ «Житомирський маслозавод» - компанія «Рудь», ТЗОВ «Даніко». Обрані підприємства є виробничими, але відносяться до різних галузей економіки, що дозволило врахувати різну сукупність факторів, зокрема специфіку галузі. В результаті ідентифіковано критичні точки в організації та методиці бухгалтерського обліку, які пов'язані з неможливістю виокремлення наслідків НС в окремий об'єкт. Наслідком цього є неспроможність системи бухгалтерського обліку генерувати інформацію щодо їх впливу на господарську діяльність.

Розглянуто систему нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку господарської діяльності в результаті чого встановлено відсутність порядку генерування інформації про наслідки НС та їх вплив на господарську діяльність підприємства, адже діючі підходи до бухгалтерського обліку не передбачають положень щодо формування інформації про наслідки НС. Це значно знижує якісні параметри інформаційного простору прийняття управлінських рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами. Фактично дане питання залишається на розсуд управлінського персоналу при організації бухгалтерського фінансового та управлінського обліку. Обґрунтовано складові системи нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку наслідків НС через ідентифікацію впливу на елементи системи: об'єкт, суб'єкт, метод (табл. 1).

Таблиця 1

Система нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку НС

ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ			
<i>Наслідки НС можуть вплинути та бути відображені в складі існуючих об'єктів обліку</i>			
<i>КОДЕКСИ УКРАЇНИ, які впливають на управління та визначають властивості його об'єктів, що можуть вплинути на систему їх облікового відображення. Залежить від галузі діяльності підприємства та видів продукції</i>			
<u>Господарський</u>	<u>Адміністративний</u>	<u>Цивільний</u>	<u>Повітряний</u>
Сукупність господарських операцій щодо господарської діяльності підприємства, його взаємодії з суб'єктами господарювання та органами державної влади в стаціонарних умовах та при НС – форс-мажор			
<u>Законів про працю</u>	<u>Митний</u>	<u>Бюджетний</u>	<u>Податковий</u>
Сукупність господарських операцій щодо розрахунків з бюджетами та інших зобов'язань підприємства, які пов'язані із наслідками НС			
<u>Водний</u>	<u>Про надра</u>	<u>Земельний</u>	<u>Лісовий</u>
Сукупність об'єктів пов'язаних із втратою або пошкодженням природних ресурсів в результаті НС			
<i>ЗАКОНИ УКРАЇНИ, які визначають особливості здійснення господарських операцій, що може вплинути на їх властивості як об'єктів бухгалтерського обліку. Такі закони пов'язані із господарським правом</i>			
СУБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ - професійна діяльність бухгалтера повинна бути врегульована як з професійної точки зору так і з точки зору його як працівника підприємства			
<i>Професійне регулювання</i>		<i>Трудове регулювання</i>	
Закон України Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні		Кодекс законів про працю	
		Цивільний кодекс	
ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ - нормативно-правове забезпечення впливає на склад та порядок застосування елементів методу бухгалтерського обліку для відображення наслідків НС			
1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»			
Визначає склад елементів методу бухгалтерського обліку та сукупність принципів, які регулюють порядок їх застосування, а також визначає порядок застосування інших нормативно-правових актів			
2. НП(С)БО та П(С)БО			
Впливають та процес облікового відображення в частині: ідентифікації об'єктів в т.ч. наслідків НС; оцінки наслідків НС та їх вплив на вартість інших об'єктів; порядок представлення інформації в звітності			
3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (далі – план рахунків)			
Визначає порядок застосування елементів методу бухгалтерського обліку рахунки та подвійний запис			

Зазначене склало теоретичну основу розвитку системи бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС на основі ідентифікації властивостей об'єкту, специфіки використання елементів методу та системи нормативно-правового регулювання, що дозволяє генерувати інформацію для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Другий розділ **“Організація та методика бухгалтерського обліку наслідків надзвичайних ситуацій”** присвячено розробці методичних положень облікового відображення наслідків НС та удосконаленню системи фінансової і внутрішньої звітності.

Сучасні організаційно-методологічні положення обліку в частинні наслідків НС не в повній мірі відповідають запитам користувачів. Діюча система обліку не дозволяє їх ідентифікувати з конкретними об'єктами управління та визначити їх вплив на результати діяльності підприємства. Зважаючи на теоретичне обґрунтування наслідків НС змодельовано їх взаємозв'язки з об'єктами обліку. Це дозволило визначати напрями формування інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в умовах НС. Зокрема, облік в даному контексті забезпечує генерування інформації, яка враховуватиме економічні, фізичні, екологічні властивості наслідків НС як об'єкту управління, що сприяє врахуванню комплексу факторів при прийнятті управлінських рішень.

В роботі розроблено моделі ідентифікації наслідків НС в системі бухгалтерського обліку необоротних (рис. 1) і оборотних активів та процесу виробництва, що є підґрунтям для трансформації елементів методу для виокремлення наслідків НС з усієї сукупності об'єктів та визначення їх властивостей, які впливають на прийняття управлінських рішень

Формування інформаційного простору та його трансформація відповідно до зміни економічних реалій не може відбуватися без змістовного та формального порядку використання елементів методу бухгалтерського обліку. Не дивлячись на те, що в системі бухгалтерського обліку повинні відображатися всі аспекти господарської діяльності, сучасне бухгалтерське законодавство не передбачає відображення наслідків НС та їх вплив на результативні показники, що містяться у фінансовій звітності. Зокрема, проблемним питанням є виокремлення витрат, пов'язаних з наслідками НС, але відображаються у складі виробничих витрат або витрат періоду. Формування аналітичного обліку за даними рахунками є недоцільним з тієї позиції, що така інформація не завжди зможе показати всі властивості того чи іншого об'єкту. Саме тому в даному напрямку запропоновано використовувати підхід транзитного рахунку за прикладом витрат за елементами, що відображаються на рахунках 8-го класу «Витрати за елементами».

Для забезпечення процесу виокремлення наслідків НС від витрат операційної діяльності пропонуємо використовувати рахунки 8-го класу, що є можливим при зміні його структури та порядку використання. Зокрема, з метою розширення інформаційного простору управління господарською діяльністю підприємства в наукових колах довгий час точиться дискусія щодо використання рахунків саме даного класу, які не пов'язані з елементами витрат. Але, пропозиції дослідників в більшій мірі визначалися введенням нового рахунку, який відповідав об'єкту дослідження, без обґрунтування потреби в зміні функціональності всього класу рахунків. Зазвичай даний клас рахунків використовувався для виокремлення наслідків впливу ризиків на окремі об'єкти бухгалтерського обліку та формування інформації про них у фінансовій звітності. Проте така позиція є помилковою без зміни призначення рахунків розділу за змістовним наповненням та формою.

Рис. 1. Модель ідентифікації наслідків надзвичайних ситуацій в системі бухгалтерського обліку необоротних активів

Для уникнення зазначеної методологічної помилки та з метою виокремлення наслідків НС запропоновано змінити механізм використання рахунків 8-го класу, через зміну його назви, структури та порядку відображення шляхом: зміни назви 8-го класу з «Витрати за елементами» на «Транзитні рахунки за запитом»; розширення склад рахунків 8-го класу «Транзитні рахунки за запитом» з урахуванням витрат за елементами, наслідків НС та ризик-орієнтованих операцій; зміни механізму використання рахунків 8-го класу «Транзитні рахунки за запитом» шляхом пропозицій щодо зміни положень Інструкції про застосування плану рахунків. Для цілей розширення інформаційного простору, що формується даними рахунками розроблено порядок організації аналітичного обліку, який враховує як наслідки НС так і їх властивості. Зазначене покладено в основу порядку відображення наслідків НС в складі витрат діяльності з використанням транзитних рахунків (821 «Виробничі витрати спричинені наслідками НС», 822 «Загальновиробничі витрати спричинені наслідками НС», 823 «Адміністративні витрати спричинені наслідками НС», 824 «Витрати на збут спричинені наслідками НС», 825 «Інші операційні витрати спричинені наслідками НС») (табл. 2).

Для забезпечення формування інформації про вплив наслідків НС на собівартість продукції в умовах складних виробничих процесів розроблено двоступеневий розподіл загальновиробничих витрат за переділами (цехами) і видами продукції та сукупність. За кожним напрямом запропоновано бази розподілу, які в подальшому були апробовані на вітчизняних підприємствах, що дозволило будувати багатофакторні моделі при економічному аналізі собівартості.

Для формування комплексу інформації про наслідки НС та їх вплив на господарську діяльність удосконалено систему бухгалтерської звітності, зокрема:

- розширено структуру та показники Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) та обґрунтовано механізм їх формування. В частині інших витрат - стаття 2270, виділено витрати пов'язанні з НС. Запропоновано додатковий розділ - V. «Вплив ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища», в якому відображаються витрати, обумовлені ризиками внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема, однією із складових є наслідки НС. Дані наслідки відобразатимуться у виділеному розділі за умови, що вони пов'язані з витратами операційної, фінансової або інвестиційної діяльності, а також господарськими процесами та не відображаються на окремому рахунку, наприклад 978 «Витрати від НС».

- для формування інформаційного простору управління господарською діяльністю підприємства та прийняття рішень щодо інвестування в неї запропоновано в примітках до річної фінансової звітності розкривати вплив НС на показники балансу через розробку фрагментів приміток до річної фінансової звітності в частині впливу надзвичайних ситуацій на: вартість необоротних активів, вартість оборотних активів, незавершене виробництво.

- обґрунтовано інформаційні позиції щодо формування внутрішньої звітності в частині НС, зокрема: має розривати статті фінансової звітності в більш широкому форматі в напрямі пояснення окремих складових; є динамічною, тобто всі показники різних форм звітності повинні бути взаємопов'язаними, а також має бути можливість їх групування в окремій формі внутрішньої звітності; розкриває інформацію не в цілому про наслідки НС за звітний період, а характеризує вплив кожної окремої НС на господарську діяльність; верифікується в системі внутрішнього аудиту, а її показники використовуються при аналітичній оцінці наслідків НС та їх впливу на господарську діяльність підприємства.

Таблиця 2

Порядок бухгалтерського обліку наслідків надзвичайних ситуацій

№ з/п.	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Первинний документ	Оцінка
		Д-т	К-т		
<i>Прямі виробничі витрати</i>					
1.	Відображено витрати пов'язані із простим виробництвом (в розрізі елементів витрат)	821.1 ⁴ 23	20, 66, 65, 68 821.1	Накладна, РПВ, Розрахунок, рахунок, Акт виконаних робіт, наданих послуг	Відповідно до відображення витрат, що регулюється П(С)БО 9 «Витрати»
2.	Відображено витрати пов'язані із запуском / відновленням виробництва	821.1 23, 91	20,66,65,13,68 821.1		
3.	Відображено витрати пов'язані з поводженням з відходами, що утворилися в результаті НС	821.2 23, 91	20,66,65,13,68 821.2	Накладна, РПВ, Розрахунок, рахунок	За собівартістю напівфабрикату
4.	Відображено брак в результаті надзвичайних ситуацій	821.3 24	23 821.3	Акт оцінки браку	
5.	Відображено витрати пов'язані з відновленням браку	821.3 23	20,66,65,13,68 821.3	Накладна, РПВ, Розрахунок, рахунок	Ідентичний підхід, що й в позиціях 1-3
<i>Загальновиробничі витрати</i>					
6.	Формування загальновиробничих витрат відображається ідентично, до виробничих за умови, що їх не можна ідентифікувати з конкретним видом продукції	822 91	20, 66, 65, 13, 68, 23, 24 822	Ідентичні документи, що й в позиціях 1-5	Ідентичний підхід, що й в позиціях 1-5
7.	Розподіл загальновиробничих витрат пов'язаних з надзвичайними ситуаціями	23	91		
<i>Адміністративні витрати</i>					
8.	Відображено представницькі витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків НС	823.1 92	22,66,65,68,37 823.1	Накладна, РПВ, Рахунок	Відповідно до відображення витрат, що регулюється П(С)БО 9 «Витрати»
9.	Відображено договірні витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків НС	823.2 92	66, 65, 68, 37 823.2		
10.	Відображено непередбачувані зобов'язання адміністративного характеру, що пов'язано з наслідками НС	823.3 92	63, 68 823.3	Рахунок, Розрахунок	
<i>Витрати на збут</i>					
11.	Відображено витрат пов'язані з відновленням процесу зберігання матеріальних цінностей або їх втратою в умовах НС	824.1 93	22,66,65,68,13 824.1	Накладна, РПВ, Рахунок	Відповідно до П(С)БО 9 «Витрати»
12.	Відображено витрати щодо перевезення матеріальних цінностей, які зумовлені надзвичайними ситуаціями	824.2 93	22, 66, 65, 68, 824.2		
<i>Інші операційні витрати</i>					
13.	Відображено витрати пов'язані із попередженням надзвичайних ситуацій	825.1 94	22, 66, 65, 68, 13 825.1	Накладна, РПВ, Рахунок	Відповідно до П(С)БО 9 «Витрати»

⁴ 821.1 «Простий виробництва»; 821.2 «Поводження з відходами»; 821.3. «Управління браком»; 823.1 «Представницькі витрати»; 823.2 «Договірні витрати»; 823.3 «Непередбачувані зобов'язання»; 824.1 «Витрати пов'язанні із процесом зберігання»; 824.2 «Витрати пов'язанні з процесом перевезення»; 825.1 «Витрати пов'язанні із попередженням наслідків НС»

Використання зазначених пропозицій на практиці сприяли підвищенню якості інформаційного простору прийняття рішень користувачами та розробці комплексу заходів з попередження та ліквідації наслідків НС. В свою чергу аналітичні показники, розраховані на основі їх даних, будуть враховувати сукупність факторів, які дозволять проводити повноцінну оцінку фінансового стану та економічного потенціалу підприємства.

Третій розділ **“Розвиток економічного аналізу господарської діяльності в умовах надзвичайних ситуацій”** розкриває порядок використання аналітичних процедур для оцінки впливу надзвичайних ситуацій на показники господарської діяльності.

Формування комплексного аналітичного забезпечення управління господарською діяльністю підприємства в умовах НС вимагає розробки та впровадження методичних положень економічного аналізу, які дозволять ідентифікувати вплив НС на окремі об’єкти управління та оцінити їх значення в зміні результативних показників діяльності підприємства. Традиційний аналіз господарської діяльності підприємства в частині оцінки рівня його ресурсовикористання, ефективності діяльності, фінансового забезпечення тощо не може задовольнити потреби управління діяльністю підприємства в умовах НС, що зумовлено неузгодженістю підходів до методик аналізу зазначених напрямів та відсутністю комплексної методики оцінки впливу НС на показники господарської діяльності.

Для подолання даного недоліку запропоновано методичний підхід до аналізу впливу НС на показники господарської діяльності, який включає два взаємопов’язаних блоки: загальну оцінку впливу надзвичайних ситуацій та поглиблену оцінку наслідків НС. Загальна оцінка впливу надзвичайних ситуацій передбачає: оцінку рівня розвитку підприємства в умовах НС шляхом розрахунку інтегрованого таксономічного показника; оцінку структури та динаміки інтегрованого показника наслідків НС; аналіз впливу наслідків НС на результати господарської діяльності підприємства шляхом побудови моделі множинної регресії. До системи показників, які найбільш вдало характеризують рівень розвитку підприємства в умовах НС, запропоновано включити комплекс показників, що дозволило провести комплексну оцінку рівня розвитку підприємства в умовах надзвичайних ситуацій шляхом розрахунку інтегрованого таксономічного показника в наступній послідовності (табл. 3).

Методика розрахунку інтегрованого таксономічного показника рівня розвитку підприємства апробована у практику одного з досліджуваних підприємств – ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» (далі – ПАТ «НКМЗ»), який з 2014 року по сьогоднішній день працює у складних умовах фінансово-політичної кризи та в умовах проведення АТО (табл. 4).

Таблиця 4

Рівень розвитку ПАТ «НКМЗ» в умовах проведення АТО

Роки	ІТП	Темпи приросту, %		Місце в розвитку підприємства
		базисні	ланцюгові	
2011	0,44	-	-	3
2012	0,15	-65,91	-65,91	5
2013	0,45	2,27	200,00	2
2014	0,12	-72,73	-73,33	6
2015	0,57	29,55	375,00	1
2016	0,40	-9,09	-29,82	4

Аналітична оцінка впливу наслідків НС на господарську діяльність підприємства

Етапи оцінки	Аналітичний інструментарій
Перший етап. Формування вихідної інформації для розрахунку інтегрованого показника розвитку підприємства в умовах НС	Показники ефективності використання ресурсів підприємства, що залежить від галузі та специфіки виробничих процесів
Другий етап. Формування матриці спостережень X	$X = \begin{Bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} \end{Bmatrix},$ <p>де x_{ij} – значення j-го показника досліджуваного об'єкту в i-тому періоді; i – порядковий номер досліджуваного періоду від 1 до n; j – порядковий номер досліджуваного показника за кожним періодом від 1 до m</p>
Третій етап. Стандартизація показників	$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{\sigma_j}; \quad \sigma_j = \left[\frac{1}{m} \sum (x_{ij} - \bar{x}_j)^2 \right]^{\frac{1}{2}};$ $Z = \begin{Bmatrix} Z_{11} & Z_{12} & \dots & Z_{1j} \\ Z_{21} & Z_{22} & \dots & Z_{2j} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ Z_{i1} & Z_{i2} & \dots & Z_{ij} \end{Bmatrix}$ <p>де Z_{ij} – стандартизована ознака j для i-того періоду; $\bar{x}_j$ – середньоарифметичне значення j-того показника; σ_j – середньоквадратичне відхилення j-того показника</p>
Четвертий етап. Розподіл показників на стимулятори та дестимулятори та відбір еталонних точок за кожним показником рівня розвитку підприємства	$Z_{0j} = (Z_{01}, Z_{02}, \dots, Z_{0m})$ $\begin{cases} Z_{0j} = \max Z_{ij}, \text{ якщо } j \in I, \\ Z_{0j} = \min Z_{ij}, \text{ якщо } j \notin I (j = 1, \dots, m) \end{cases}$ <p>де Z_{0j} – стандартизоване значення показника j в точці-еталоні; I – множина стимуляторів</p>
П'ятий етап. Формування матриці відстаней	$C = \begin{Bmatrix} C_{11} & C_{12} & \dots & C_{1j} \\ C_{21} & C_{22} & \dots & C_{2j} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ C_{i1} & C_{i2} & \dots & C_{ij} \end{Bmatrix}; \quad C_{ij} = (Z_{ij} - Z_{0j})^2,$ <p>де C_{ij} – багатовимірна евклідова відстань (квазівідстань) між окремими спостереженнями та вектором-еталоном за кожним виокремленим показником рівня розвитку підприємства</p>
Шостий етап. Для кожного досліджуваного періоду визначається інтегрований таксономічний показник рівня розвитку підприємства (ІТП)	<p>–вектор відстаней: $C_{i0} = (C_{i0}, C_{i20}, \dots, C_{in0})$; $C_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (Z_{ij} - Z_{0j})^2}$.</p> <p>–середня арифметична з розрахованих попередньо відстаней між стандартизованими показниками в i-му періоді та в еталоні: $\bar{C}_0 = \frac{\sum_{i=1}^n C_{i0}}{n}$</p> <p>–середньоквадратичне відхилення від точки-еталону:</p> $\sigma_0 = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}{n}};$ <p>–показник якості функціонування досліджуваного об'єкту в i-му періоді: $C_0 = \bar{C}_0 + 2\sigma_0$;</p> <p>–коефіцієнт таксономії: $d_i = \frac{C_{i0}}{C_0}$;</p> <p>–інтегрований таксономічний показник рівня розвитку підприємства в умовах НС: $ІТП_i = 1 - d_i$</p>
Сьомий етап. Оцінка вагомості обраних показників в проведеній комплексній оцінці рівня розвитку підприємства	Проводиться аналіз структури комплексної оцінки, отриманої таксономічним методом, та формуються висновки про вплив окремих показників на таку комплексну оцінку

Розрахунок інтегрованого таксономічного показника за 2011-2016 рр. дозволив встановити, що рівень розвитку ПАТ «НКМЗ», навіть при найвищому значенні таксономічного показника у 2015 році, є середнім, оскільки не перевищує 60 %. При цьому, найнижчий рівень розвитку ПАТ «НКМЗ» спостерігається у 2014 році, що, насамперед, спричинене функціонуванням ПАТ «НКМЗ» в умовах проведення АТО.

Аналіз структури комплексної оцінки рівня розвитку ПАТ «НКМЗ» показав, що всередньому найбільший вплив на загальний розвиток підприємства протягом 2014-2016 рр. мала ефективність використання основних засобів (38,90 %), а найменший – ефективність використання трудових ресурсів (7,64 %) (рис. 2).

Рис. 2. Ранжування показників за їх важливістю в комплексній оцінці рівня розвитку ПАТ «НКМЗ» в умовах проведення АТО протягом 2014-2016 рр.

Зазначена послідовність показників дозволяє розподілити їх за пріоритетністю в управлінні рівнем розвитку ПАТ «НКМЗ» в умовах проведення АТО, оскільки, збільшуючи більш пріоритетні напрями поряд з іншими, рівень розвитку підприємства буде зростати швидше за інших рівних умов.

Побудова запропонованого інтегрованого показника наслідків НС та оцінка його структури, яка включає: 1) наслідки НС у складі операційної діяльності, у т.ч.: виробничі витрати, спричинені наслідками НС; загальновиробничі витрати, спричинені наслідками НС; адміністративні витрати, спричинені наслідками НС; витрати на збут, спричинені наслідками НС; інші операційні витрати, спричинені наслідками НС; 2) наслідки НС у складі фінансової діяльності; 3) наслідки НС у складі інвестиційної діяльності, – дозволить виявити напрями подальшого поглибленого аналізу впливу наслідків НС на показники господарської діяльності для визначення пріоритетних напрямів управління в частині ліквідації наслідків НС.

Завершальним етапом загальної оцінки впливу надзвичайних ситуацій на показники господарської діяльності є аналіз впливу наслідків НС на обсяг валової продукції шляхом побудови моделі множинної регресії. При цьому, до факторів запропоновано включити наступні види наслідків НС: вартість втрачених необоротних активів; зменшення вартості необоротних активів в результаті надзвичайних ситуацій; вартість втрачених оборотних активів; зобов'язання перед третіми особами в результаті надзвичайних ситуацій; зобов'язання перед державою в результаті НС; витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків НС; інші витрати, пов'язані із наслідками НС.

Удосконалені методичні положення аналітичної оцінки впливу НС на показники господарської діяльності дозволяють зробити відповідні висновки про наявні і потенційні можливості підвищення ефективності рівня ресурсовикористання підприємства та його фінансової стабільності, а також є основою формування інформаційно-аналітичного супроводу прийняття управлінських рішень щодо попередження та ліквідації наслідків НС.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні теоретико-методичних і організаційних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС. Основні висновки за результатами наукового дослідження полягають в наступному:

1. Доведено, що наслідки НС є інтегрованим об'єктом управління, що включає в себе комплекс об'єктів бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Для забезпечення формування інформації про їх вплив на господарську діяльність, що генерується системами бухгалтерського обліку та економічного аналізу, обґрунтовано їх властивості через визначення прояву на різних рівнях економічних систем (міжнародний, державний, регіональний та підприємницький). За кожним рівнем визначено особливості управління наслідками НС та їх вплив на господарську діяльність підприємств.

2. Здійснено статистико-аналітичну оцінку наслідків НС на різних рівнях їх прояву. Зокрема на державному рівні проаналізовано динаміку НС за характером (природного, техногенного, соціального), масштабами (державного, регіонального, місцевого, суб'єктового) та наслідками, що дозволи встановити їх динаміку та є основою розробки заходів з їх попередження в майбутньому. Для ідентифікації економічних властивостей наслідків НС здійснено оцінку матеріальних збитків та економічного ризику, представлено економічні результати найбільших техногенних катастроф на підприємствах різних галузей економіки. Крім того, економічний механізм управління наслідками НС вивчено через дослідження сучасної системи страхування, що дозволило виявити комплекс облікових об'єктів в системі управління наслідками НС.

3. Обґрунтування специфіки облікового відображення наслідків НС здійснено через вивчення нормативно-правового регулювання системи бухгалтерського обліку в результаті чого визначено його складові через ідентифікацію впливу на елементи системи: об'єкт, суб'єкт, метод. За кожним елементом систематизовано нормативно-правові документи та визначено порядок їх використання. Критичні точки в складі організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків НС встановлено на основі використання емпіричних методів дослідження анкетування та тестування. Зокрема, метод тестування застосовано до облікової політики, внутрішніх регламентів на підприємстві, а анкетування здійснено шляхом опитування ключових осіб, що відповідальні за організацію обліку та аналізу на підприємстві.

4. Для забезпечення врахування всіх властивостей наслідків НС в системі бухгалтерського обліку, що забезпечило генерування інформації про їх вплив на господарську діяльність підприємства, використано метод моделювання економічних явищ. В результаті розроблено комплекс моделей ідентифікації наслідків НС в системі бухгалтерського обліку необоротних активів, оборотних активів (втрати та/або пошкодження об'єктів) та процесу виробництва (зупинка виробництва). Зазначені моделі дозволи обґрунтувати взаємозв'язок між наслідками НС та об'єктами бухгалтерського обліку, що складають та забезпечують господарську діяльність та встановити напрями їх виокремлення із загальної сукупності об'єктів через трансформацію елементів методу.

5. З метою виокремлення інформації про наслідки НС розроблено організаційно-методичні положення їх облікового відображення, що передбачають удосконалення порядку використання таких елементів методу, як оцінка, рахунки та подвійний запис. В

частині рахунків бухгалтерського обліку обґрунтовано потребу використання транзитних рахунків, що передбачає зміну та розширення механізму використання 8-го класу, назву якого запропоновано замінити на «Транзитні рахунки за запитом». Використання рахунку 82 «Наслідки надзвичайних ситуацій» з відповідними субрахунками в розрізі витрат періоду та відповідними аналітичними рахунками в розрізі видів наслідків НС дозволить виокремити їх із загальної сукупності. Відповідно до зазначеного розроблено порядок облікового відображення наслідків надзвичайних ситуацій, які пов'язані із виробничими, загальновиробничими, адміністративними витратами та витратами на збут і іншими операційними. В частині оцінки наслідків НС обґрунтовано вибір методів оцінки за окремими видами наслідків та розроблено багаторівневий механізм розподілу загальновиробничих витрат. Впровадження зазначених положень в практику вітчизняних підприємств дозволило забезпечити комплекс інформаційних запитів внутрішніх та зовнішніх користувачів.

6. Розроблені положення з удосконалення елементів методу оцінки, рахунків та подвійного запису дозволили сформувавши комплекс інформації про наслідки НС та визначити напрями трансформації системи бухгалтерської звітності. В роботі обґрунтовано напрями розширення звітності за містом та формою. Удосконалено фінансову звітність для відображення інформації про наслідки НС шляхом розширення показників у існуючих розділах звіту про фінансові результати (в частинні інших витрат) та формування нового – розділ V «Вплив ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища» в якому міститься інформація про виокремлення наслідків НС із витрат діяльності. Розроблено фрагменти приміток до річної фінансової звітності, які дають можливість оцінити вплив наслідків НС на активи та процес виробництва. Формування специфічної інформації для внутрішнього користування про наслідки НС здійснено на основі обґрунтованих напрямів формування внутрішньої звітності та розробки пакету і механізму формування їх показників. Це дозволило підвищити якісні властивості інформаційного простору управління господарською діяльністю в умовах НС.

7. Розроблені методичні положення аналітичної оцінки впливу наслідків НС на господарську діяльність, які є інформаційним підґрунтям прийняття управлінських рішень щодо попередження та ліквідації наслідків НС. Визначено, що наслідки НС впливають на показники економічного аналізу, що призводить до трансформації системи управління господарською діяльністю. Методичні положення стосуються ефективності використання основних засобів, оборотних активів, результативності процесу виробництва, в розрізі яких обґрунтовано потребу визначення: прогностичного значення результуючого аналітичного показника на початок звітного періоду, фактичного значення на кінець звітного періоду та показник зміни показника в результаті наслідків НС.

8. Для формування комплексного аналітичного забезпечення управління наслідками НС удосконалено аналітичні розрахунки та механізм їх використання, обґрунтовано порядок формування та використання інформаційної бази та розроблено пакет робочих документів аналітика, що дозволило оптимізувати аналітичну роботу на підприємствах. Запропонована аналітична оцінка впливу наслідків НС на господарську діяльність дає можливість сформувавши стратегічно важливі управлінські рішення внутрішнім користувачами та розробити інвестиційні рішення зовнішніми користувачами та в цілому дозволяє підвищити якісні характеристики обліково-аналітичних систем управління.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Поляк К.Ю. Інформаційна модель управління господарською діяльністю в умовах надзвичайних ситуацій: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2016. 200 с. (заг. обсяг 11,6 друк. арк., особисто автору належить 3,5 друк. арк.: розроблено організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку наслідків НС на основі застосування транзитних рахунків);

Статті у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Грицишен Д.О., Поляк К.Ю. Трансформація системи бухгалтерського обліку господарських процесів в умовах надзвичайних ситуацій // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнар. зб. наук. пр. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Житомир: 2016. Вип. 2–3 (35). С. 96-115 (заг. обсяг 0,8 друк. арк., особисто автору належить 0,4 друк. арк.: обґрунтовано теоретичні положення бухгалтерського обліку наслідків НС) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE) (Німеччина), Ulrich's Periodicals Directory);

3. Поляк К.Ю. Аналітична оцінка сучасного стану страхування як складової системи управління наслідками надзвичайних ситуацій // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнар. зб. наук. пр. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Житомир: 2017. Вип. 1 (36). С. 136-152 (0,6 друк. арк.) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE) (Німеччина), Ulrich's Periodicals Directory);

4. Поляк К.Ю. Наслідки надзвичайних ситуацій з позиції впливу на господарську діяльність як об'єкту управління, бухгалтерського обліку та економічного аналізу // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5455> (0,5 друк. арк.) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), Scientific Sndexin services (США));

5. Поляк К.Ю. Обґрунтування впливу наслідків надзвичайних ситуацій на показники економічного аналізу господарської діяльності підприємства // Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2017. № 1 (79). С. 36-43. (0,7 друк. арк.) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE) (Німеччина), Ulrich's Periodicals Directory);

6. Поляк К.Ю. Статистичний аналіз надзвичайних ситуацій та їх наслідків для господарської діяльності в Україні та світі // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 5. С. 63-70 (0,63 друк. арк.) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), Scientific Sndexin services (США));

7. Поляк К.Ю. Сучасний стан обліково-аналітичної системи управління господарською діяльністю в умовах надзвичайних ситуацій // Вісник ЖДТУ. Серія: економічні науки. Житомир: ЖДТУ. 2016. № 4 (78). С. 61-75 (0,58 друк. арк.) (включено до GoogleScholar (США), IndexCopernicus (Польща), WorldCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE) (Німеччина), Ulrich's Periodicals Directory);

Статті у наукових фахових виданнях України:

8. Герасимчук К.Ю. (Поляк К.Ю.) Методологія ціноутворення на продукцію виробничо-технічного призначення // Наукові записки Рівненського державного

гуманітарного університету. Економіка та менеджмент: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. Випуск 3-4. 232 с. С. 28-36 (0,64 друк. арк.)

Матеріали конференцій:

9. Дронішинець І.В., Герасимчук К.Ю. (Поляк К.Ю.) Особливості цін в ринковій економіці в умовах кризи // матер. звітної наук. конф. викладачів, аспірантів, співробітників і студентів. Секція «Економіка та менеджмент» (м. Рівне, 26 лютого 2009 р.). Випуск Х. Рівне: РДГУ, 2009. 78 с. С. 26-27 (0,14 друк. арк., особисто автору належить 0,07 друк. арк.: обґрунтовано вплив ризиків зовнішнього середовища на цінову політику підприємства);

10. Герасимчук К.Ю. (Поляк К.Ю.) Управління ціновою політикою підприємства в кризових умовах // Трансформація господарського механізму в умовах економічної кризи: матер. ІХ всеукр. наук. конф. молодих учених і студентів (15-17 квітня 2010 р.). Чернівці: ЧНУ, 2010. 390 с. С. 296-297 (0,1 друк. арк.);

11. Грицишен Д.О., Поляк К.Ю. Наслідки надзвичайних ситуацій: обліковий аспект // International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings (December 16, 2016). Part II. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 2016. 200 p. P.107-110 (0,16 друк. арк., особисто автору належить 0,08 друк. арк.: ідентифіковано сукупність наслідків НС в структурі об'єктів бухгалтерського обліку та економічного аналізу);

12. Поляк К.Ю. Сутність та поняття наслідків надзвичайних ситуацій як об'єкту бухгалтерського обліку // Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: зб. тез доповідей Міжнар. наук.- практ. конф. (Полтава, 7 березня 2017 р.). П.: ЦФЕНД, 2017. 90 с. С. 58-61 (0,12 друк. арк.);

13. Поляк К.Ю. Удосконалення звітності в частині відображення інформації про наслідки надзвичайних ситуацій // Сучасний стан і тенденції розвитку економіки країни : матер. допов. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16 грудня 2016 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. 208 с. С. 179-182 (0,2 друк. арк.);

14. Поляк К.Ю., Ляшенко Ю.В. Наслідки надзвичайних ситуацій та ідентифікація їх складових // Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування: тези виступів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 25 листопада 2016 р.). Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2016. 284 с. С. 220-222 (заг. обсяг 0,2 друк. арк., особисто автору належить 0,1 друк. арк.: обґрунтовано складові наслідків НС);

15. Поляк К.Ю., Шаповал Т.М. Облікове відображення витрат, пов'язаних з наслідками надзвичайних ситуацій // Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність: праці VII-ої Міжнар. наук.-практ. Internet-конф. студентів та молодих вчених (м. Харків, 27 грудня 2016 р.). Х.: НТУ «ХПІ», 2016 р. 315 с. С. 125-126 (заг. обсяг 0,22 друк. арк., особисто автору належить 0,11 друк. арк.: ідентифіковано витрати пов'язанні із наслідками НС);

16. Поляк К.Ю. Теоретико-методичні складові економічного аналізу надзвичайних ситуацій // Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24-25 березня 2017 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2017. 144 с. С. 125-128. (0,2 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Поляк К.Ю. Бухгалтерський облік та економічний аналіз наслідків надзвичайних ситуацій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Житомирський державний технологічний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2017.

Робота присвячена дослідженню теоретичних положень та розробці організаційно-методичних рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку та економічного аналізу наслідків надзвичайних ситуацій як основи інформаційного простору управління заходами з їх подолання та ліквідації. В частинні розвитку теоретичних положень в роботі обґрунтовано, що наслідки надзвичайних ситуацій є інтегрованим об'єктом бухгалтерського обліку та фактором впливу на управління економічних систем різних рівнів. Розроблено моделі ідентифікації наслідків надзвичайних ситуацій в системі об'єктів бухгалтерського обліку. Удосконалено організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку наслідків надзвичайних ситуацій шляхом використання транзитних рахунків за запитом. Обґрунтовано напрям розширення фінансової звітності та розроблено пакет внутрішньої звітності для оприлюднення інформації про наслідки надзвичайних ситуацій. Запропоновано методику аналітичної оцінки впливу наслідків надзвичайних ситуацій на показники господарської діяльності

Ключові слова: наслідки надзвичайних ситуацій, витрати, активи, зобов'язання, бухгалтерський облік, економічний ан-аліз, господарська діяльність.

ABSTRACT

Polyak K. Y. Accounting and economic analysis of consequences of emergency situations. – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Economic Sciences Candidate on specialty 08.00.09 – Accounting, Analysis and Auditing (by the types of economic activity). – Zhytomyr State Technological University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2017.

Economic activity of an enterprise is affected by the internal and external factors and can be a reason for emergency situations of anthropogenic nature and can fail in the result of anthropogenic, natural and social emergency situations. These days there exists a need in developing organizational and methodological accounting statements, emergency situations results to figure out data on their influence on the economic activity figures and also new methods of analytical estimation of the influence.

The aim of the thesis paper is to ground theoretical statements and to design practical recommendations in improving accounting and economic analysis of emergency consequences. The research target is enterprise's economic activity in emergency situations conditions, consequences of which are described in accounting and economic analysis systems. The research subject is theoretical, methodological and organizational accounting statements and economic analysis of emergency consequences. The methodological basis of the research is general scientific and specific methods of perceiving phenomena and processes in the accounting and economic analysis systems.

The scientific novelty of the received results is in improving theoretical, organizational and methodological statements of accounting and economic analysis of emergency situations.

In the research paper the emergency consequences are explained as an integrated accounting object and identification of its features as a phenomenon affecting economic systems of different levels (global, state, regional and entrepreneurial) is defined and requires a special approach to informational support of economic activity in emergency conditions.

Accounting system components are defined in the following way: object component – emergency situations features are estimated on different economic system levels on the basis of static analysis methods application; methodic component – critical points of organizational and methodological statements of accounting reflection on the basis of testing and questioning methods application at the local manufacturing enterprises are explained. Theoretical and methodological accounting statements of emergency consequences as an integrated management object are developed through inventing a complex of emergency consequences identification models as a component of non-current and current assets, manufacturing process and costs that is the basis for information production about their influence on the enterprise's economic activity.

Methodological accounting statements of emergency consequences are improved on the basis of transit accounts application, in particular the mechanism of transit accounts application is designed on the request (8th grade of accounts “Transit accounts on the request”, account 82 “Emergency consequences”) and an excerpt of accounts working plan is introduced through extending analytical section to sub - accounts 821 “Production costs caused by emergency consequences”, 822 “General production costs caused by emergency consequences”, 823 “Administrative costs caused by emergency consequences”, 824 “Marketing costs caused by emergency consequences”, 825 “Other operational costs caused by emergency consequences”, that made an order of accounting reflection taking into consideration peculiar features of the management object and allows to provide a complex of information requests as for their impact on the economic activity results. An accounting mechanism of developing and distribution of general production costs related to emergency consequences is designed and it foresees a two stage separation according to manufacturing department, sorts of production and a range of distribution basis according to each of them. It lets estimate the emergency consequences impact on the separate business processes and, accordingly, enhance accounting informativeness. Financial statements system improvement through extending its form and developing the order in components formation as it follows: 1). Report on financial results (“Statement of comprehensive income”) – chapter 1, line 2270 is extended “Other costs” in the direction of revealing information on emergency consequences and the structure of chapter 5 is developed “Impact of internal and external environmental risks”, that provides an explanation to emergency situations impact on the accounting objects; 2). Notices to the annual financial statements on the basis of their fragments development describing the emergency situations' impact on the accounting objects.

Methods of analytical estimation of emergency consequences impact on enterprises economic activity results are introduced. It is possible on the basis of extending analytical processes allowing to estimate planned and actual meaning of figures and impact on the latest emergency consequences in the scopes of effective basic means and current assets application and production process. It gives an opportunity to identify a number of cause-and-effect connections and to estimate emergency consequences impact on economic activity effectiveness.

Theoretical and methodic statements of economic activity analysis in the emergency conditions are developed through the given explanation of their impact on the resulting analytical figures describing the effectiveness of current and non-current assets application and production process. It is the basis for information and analytical support formation in making

management decisions to prevent and redress emergency consequences. Results of accounting development and economic analysis of emergency consequences can be applied by economic entities. Basic theoretical, methodic and organizational statements of investigation resulted in definite achievements to be addressed to by the enterprises.

Methodic statements of analytical estimation of emergency consequences' impact on the economic activity are developed and that are information basis in management decision making to prevent and redress emergency consequences. It is defined that emergency consequences affect the economic analysis figures that causes the economic activity management system transformation. Methodic statements relate to the effectiveness of basic means application, current assets, resulting quality of production process in the scopes of which there is a need to define: projected value of the resulting analytical figure in the beginning of reporting period, actual meaning in the end of reporting period and figures and their changes in the result of emergency consequences. To form a complex analytical procurement of emergency consequences management, analytical estimations and mechanisms of their usage are improved, an order of formation and information basis application is explained and a set of analyst's documents is elaborated that allowed to optimize analytical activity at the enterprise. Analytical estimation of emergency consequences impact on economic activity is suggested and it gives an opportunity to make strategically important management decisions by internal users and to make investment decisions by external users and as a whole it allows to enhance qualitative characteristics of accounting and analytical systems of economic activity management.

Keywords: consequences of emergency situations, expenses, assets, liabilities, accounting, economic analysis, economic activities.

АНОТАЦИЯ

Поляк К.Ю. Бухгалтерский учет и экономический анализ последствий чрезвычайных ситуаций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.09 – бухгалтерский учет, анализ и аудит (по видам экономической деятельности). – Житомирский государственный технологический университет Министерства образования и науки Украины, Житомир, 2017.

Работа посвящена исследованию теоретических положений и разработке организационно-методических рекомендаций по усовершенствованию бухгалтерского учета и экономического анализа последствий чрезвычайных ситуаций. В части развития теоретических положений в работе обосновано, что последствия чрезвычайных ситуаций являются интегрированным объектом бухгалтерского учета и фактором влияния на управление экономических систем различных уровней. Разработаны модели идентификации последствий чрезвычайных ситуаций в системе объектов бухгалтерского учета. Усовершенствованы организационно-методические положения бухгалтерского учета последствий чрезвычайных ситуаций путем использования транзитных счетов по запросу. Обосновано направление расширения финансовой отчетности и разработан пакет внутренней отчетности для обнародования информации о последствиях чрезвычайных ситуаций. Предложена методика аналитической оценки влияния последствий чрезвычайных ситуаций на показатели хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: последствия чрезвычайных ситуаций, расходы, активы, обязательства, бухгалтерский учет, экономический анализ, хозяйственная деятельность.

Підписано до друку 11.08.2017 р. Формат 60x90 1/16.

Папір друкарський. Друк офсетний.

Гарнітура Times new Roman. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100. Зам. № 802.

Віддруковано з готових оригіналів-макетів автора у Житомирському державному
технологічному університеті

вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ЖТ № 08 від 26.03.2004 р.